

Agnieszka Ogonowska

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0001-6469-9242

Kompetencje audialne w kulturze cyfrowej 3.0. Wybrane ujęcia, konteksty i metody badawcze

Wprowadzenie: audialność w ramach zwrotu sensorycznego

Zwrot sensoryczny w badaniach społecznych i humanistycznych, który nastąpił w latach 90. XX w., przekierował uwagę badaczy na rolę poszczególnych zmysłów w procesie doświadczania świata. Zdynamizował on ponadto rozwój antropologii, geografii sensorycznej i historii zmysłów (Bull, Cobussen, red., 2023; Howes 2023). Koncentracja na różnych „sensoriach” przełamała XX-wieczny logocentryzm językowy i okulocentryzm filmowy, a także umożliwiła dynamiczny rozwój interdyscyplinarnych studiów nad dźwiękiem (*sound studies*) w XXI w.

Sensory studies pokonują również ograniczenia podejścia empirycznego i kognitywnego. Odnosząc się do kwestii doświadczenia i (neuro)poznawczego przetwarzania dźwięków różnego typu, w tym wytwarzanych cyfrowo i archiwizowanych, uwzględniają jednocześnie kulturowe i technologiczne aspekty wskazanych procesów. Autorzy wspomnianych badań akcentują rolę kulturowego i medialnego matrycowania doświadczeń sonicznych, praktyk kulturowych i cielesnych, a nawet doświadczeń afektywnych związanych z odbiorem, produkcją i dystrybucją przekazów audialnych, ich rozumieniem, interpretacją oraz krytyką (Bull, red., 2020). Ich wyniki mogą stać się – co postuluje się w tym artykule – podstawą projektowania działań edukacyjnych adresowanych do różnych grup użytkowników współczesnej (cyber)kultury. Chodzi o projekty, których celem jest ściśle rozwijanie różnych typów specjalistycznych kompetencji audialnych, jak też torowanie drogi do lepszego rozwoju kompetencji (cyber)kulturowych, np. tworzenia lub rozumienia przekazów z komponentem audialnym.

Istotnym aspektem badań z zakresu *sound studies* są także tzw. polityczne aspekty dźwięku/dźwięków oraz medialne polityki reprezentacji i wykluczenia powiązane

ze sferą audialną¹ (Correy 2020; Goodman 2020; Stirlin 2020; Thompson 2020). To z kolei może stanowić źródło inspiracji dla dydaktyków różnych szczebli/poziomów edukacji formalnej z zakresu nauk społecznych.

Sound studies stają się zatem coraz ważniejszą sferą badań w ramach *sensory studies*, w niektórych kontekstach funkcjonują one wręcz jako pojęcia nadrzędne (*umbrella term*) wobec *music studies* i jej podtypów (np. *metal studies*). W odniesieniu do kultury cyfrowej 3.0 są wciąż rozwijającym się polem badań, zwłaszcza w odniesieniu do produkcji cyfrowych przekazów audialnych (np. audio-seriali, podcastów, audio-porno czy słuchowisk i e-booków). Te z kolei mogą stanowić podstawę edukacji kulturowej, społecznej i psychologicznej, także nieformalnej.

W sukurs tej inter-, a nawet transdyscyplinarności poszła część badań nad niepełnosprawnością (*disabilities studies*)², dotycząca osób niesłyszących, niedosłyszących, a także słyszących inaczej, specyficznie, np. w związku z ich nie-neurotypowością (np. osoby ze spektrum autyzmu), zaburzeniami (nadwrażliwość słuchowa u osób z nerwicą) i chorobami psychicznymi (np. omamy słuchowe u osób ze schizofrenią) czy chorobami neurodegeneracyjnymi (np. chorobą Alzheimera). Wyniki tych badań pozwoliły uczynić projekty dotyczące kompetencji audialnych bardziej inkluzywnymi, a istniejące programy nauczania – w większym stopniu otwartymi na neuroróżnorodność.

Audialność oraz różne strategie doświadczania i tworzenia dźwięków (również dźwięku zastępczego, por. osoby z implantem ślimakowym) stały się współcześnie obiecującym polem badań (np. w odniesieniu do zagadnień związanych z audiodeskrypcją i przekładem intermodalnym)³. Ponadto są one ukierunkowane na kwestie edukacyjne i na inkluzywne polityki społeczne. Z uwagi na swój użytkowy, praktyczny charakter stanowią istotną część stosowanego kulturoznawstwa medialnego i tzw. (cyfrowej) humanistyki w działaniu (Ogonowska, Stoch 2023). Owa inkluzywność – jako forma przeciwdziałania społecznym i kulturowym wykluczeniom – zwraca się w stronę intrakulturowego zróżnicowania i analizy różnych kultur słyszenia, które koegzystują w ramach danej przestrzeni (geograficznej) czy środowiska (społecznego), a nawet w odniesieniu do tzw. sieciowych neoplemion. Bada się więc warunki i okoliczności tej koegzystencji, w tym kierunki wzajemnych wpływów czy zależności między różnymi kulturami słuchania, strategiami słyszenia, produkcji i dystrybucji dźwięku online i offline, analogowo i cyfrowo.

¹ Chodzi m.in. o takie zjawiska jak przemoc audialna (przez analogię do przemocy ikonicznej, por. np. Ogonowska A. 2004. *Przemoc ikoniczna. Zarys wykładu*. Kraków) czy praktyki odbierania głosu oraz celowego wykluczania z audialnych reprezentacji kulturowych i z samego uczestnictwa w kulturze (np. w odniesieniu do osób niesłyszących i niedosłyszących).

² Por. np. *Studia nad niepełnosprawnością*, pod red. N. Pamuły, M. Szaroty, M. Usiekiewicz z 2018 r. (*Studia de Cultura*, 10(1), <https://studiadecultura.uken.krakow.pl/issue/view/337> [dostęp: 22.04.2024]).

³ Według Romana Jakobsona przekład można podzielić na trzy kategorie: tłumaczenie intralingwalne (wewnątrzjęzykowe), tłumaczenie interlingwalne (międzyjęzykowe) oraz tłumaczenie intersemiotyczne – najbardziej tajemnicze, ale i twórcze, bowiem pozostawione bez większego komentarza, stosowane w przypadku zmiany systemu znaków. Por. Jakobson 1971.

W stronę kompetencji audialnych

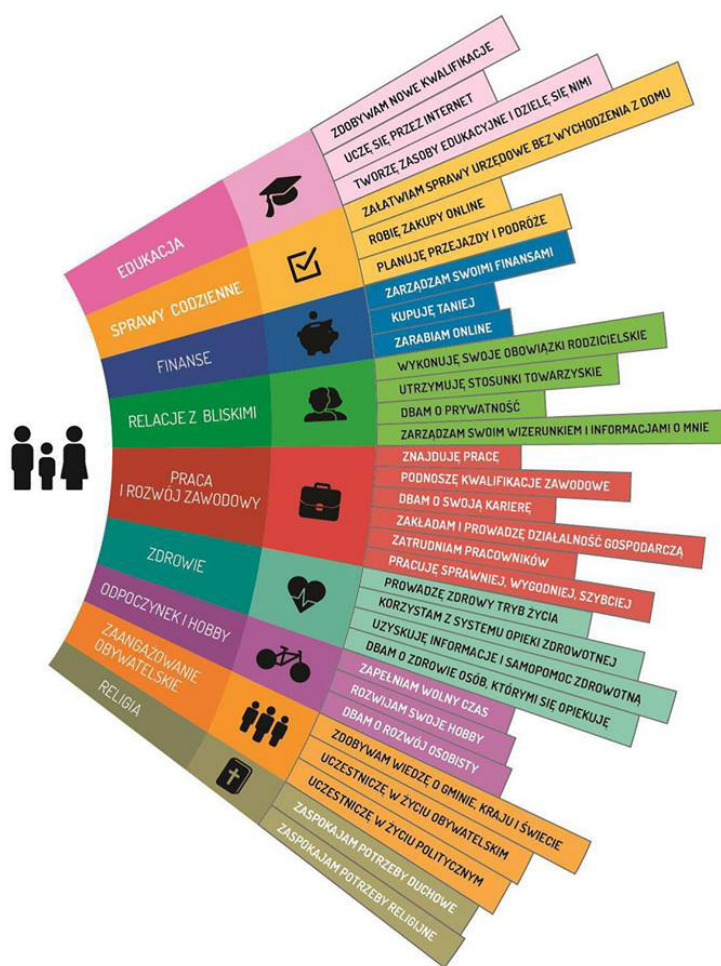
Kompetencje audialne składają się z trzech kluczowych komponentów: wiedzy, umiejętności i postaw. Można je intencjonalnie, metodycznie rozwijać na bazie wrodzonych zdolności jednostki (np. w zakresie inteligencji językowej czy muzyczno-rytmicznej; Gardner 1995; Lazear 1991). Z kolei zwrot ku kulturze audialnej (Welsch 2000) wynika z cech nowych mediów, ich mobilności i szybkiego dostępu do różnych usług audialnych na życzenie (np. muzyki, audiobooków, podcastów) czy rozmów tele- i wideofonicznych. Słuchanie, jak wskazywał czołowy determinista technologiczny, Marshall McLuhan, jest czynnością inkluzywną, „ekstrawertywną”, czyli otwierającą człowieka na świat (w przeciwieństwie do wyobcowującego i nieco „schizofrenicznego” czytania; McLuhan 1992; 1994; Ogonowska 2010). Jest też – dzięki technologiom mobilnym – czynnością możliwą do realizacji w trybie multitaskingingu. Walter J. Ong, uczeń McLuhana, zwrócił uwagę, iż każda kultura uprzywilejowuje określone medium i specyficzne zmysły (Ong 1991). Oliver Sacks zaś, w duchu współczesnych badań nad neurokognitywnymi aspektami przetwarzania dźwięku, dodawał, że kultura tiuninguje nasze neurony (Howes 2023: 9). Multitasking wpływa na jakość słyszenia oraz głębokość, efektywność przetwarzania bodźców audialnych, np. rozumienia słów piosenki obcojęzycznej i ich zapamiętywania. Symultaniczne wykonywanie różnych czynności daje poczucie oszczędności czasu (np. słuchanie audiobooka podczas prowadzenia samochodu) lub pełni funkcję aktywizującą (np. odbiór rytmicznej muzyki w czasie wykonywania ćwiczeń fizycznych), choć niekoniecznie wpływa pozytywnie na jakość przetwarzania informacji i ich zapamiętywanie.

W kontekście potencjału edukacyjnego audialności powiązane z nią kompetencje można konceptualizować w odniesieniu do trzech ujęć: medioznawczego (a w części do muzykologicznego), relacyjno-funkcjonalnego oraz (neuro)kognitywno-rozwojowego⁴. Pierwsze z wymienionych koncentruje się na cechach bodźców audialnych, złożonych z nich tekstów, narracji i produktów medialnych w odniesieniu do ich afordancji (Gibson 1979), które korespondują z konkretnymi potrzebami użytkowników. Strategie użycia audialności determinują z kolei rozwój tej sfery, choćby w kontekście gatunków, np. muzycznych, aplikacji, mediów i infrastruktury technologicznej wykorzystywanej do produkcji cyfrowych przekazów (np. audiobooki, podcasty, audycje radiowe), instrumentów, instytucji czy wydarzeń kulturowych związanych z promocją kultury audialnej (Bull, red., 2020). Dzięki nowym cyfrowym technologiom powstają także całkowicie nowe produkty, które rozwijają sferę seksualnych przyjemności wyobrażonych (np. audio-porno). Doznania seksualne i wyobrażenia erotyczne słuchaczy tworzy się na fundamencie cech wokalnych głosu performerów, którzy, opierając się na tematycznie powiązanych tekstach, budują napięcie i sterują pożądaniem użytkowników.

⁴ Podział na te trzy ujęcia jest autorską propozycją, która wynika z przeglądu literatury przedmiotu, analizy badań zastanych, analizy projektów edukacyjnych adresowanych do różnych grup beneficjentów i powiązanych z kompetencjami audialnymi określonego typu oraz wyników badań własnych dotyczących kompetencji audialnych pokolenia alfa oraz pokolenia młodych dorosłych.

W ujęciu relacyjno-funkcjonalnym chodzi o rozwój, doskonalenie lub wspomaganie specyficznych kompetencji audialnych w odniesieniu do charakterystyki socjo-demograficznej jednostki (wiek, płeć, poziom wykształcenia, profil zawodowy, poziom sprawności fizycznej i psychicznej) oraz jej potrzeb związanych z kontekstem życia codziennego⁵.

RAMOWY KATALOG KOMPETENCJI CYFROWYCH

Rycina 1. Kompetencje audialne w ujęciu funkcjonalno-relacyjnym

Źródło: Jasiewicz J., Filiciak M., Mierzecka A. i in., Ramowy katalog kompetencji cyfrowych, 11, <https://open.icm.edu.pl/server/api/core/bitstreams/5b4e977f-d340-48db-88de-976a1ac5e803/content> [dostęp: 22.04.2024].

⁵ Ujęcie relacyjno-funkcjonalne kompetencji zostało także uwzględnione w *Ramowym katalogu kompetencji cyfrowych* (por. rycina 1).

W ujęciu neurokognitywno-rozwojowym nacisk położono na inne kompetencje bazowe i progowe (np. językowe, komunikacyjne, społeczne), które są niezbędne do rozwoju specyficznego typu kompetencji audialnych, np. świadomego i krytycznego odbioru muzyki, gry na instrumencie, śpiewu, ćwiczeń z zakresu emisji głosu, komponowania utworów muzycznych, tworzenia audio-brandingu osobistego lub firmowego etc. (Minsky, Fahey 2017). Istotnym aspektem jest także identyfikacja dominujących preferencji sensorycznych jednostki w odniesieniu do działań projektowanych w kontekście rozwoju kompetencji audialnych różnego typu. W ramach tego ujęcia wskazuje się także na rolę tzw. uniwersaliów kognitywnych (por. tabela 1).

Tabela 1. Przykładowe typy uniwersaliów kognitywnych

Typ uniwersalium kognitywnego	Elementy przestrzeni audialnej
Wykrywanie podobieństwa	Audio-branding: rozpoznanie cech wokalnych głosu konkretnej osoby oraz jej poprawna identyfikacja (cechy wokalne głosu jako znaki-wskaźniki tej osoby). Rozpoznanie specyficznych dźwięków związanych z konkretną przestrzenią i na tej podstawie identyfikacja tej samej przestrzeni w różnych odstępach czasu.
Wyodrębnianie figury i tła	Tworzenie przestrzeni akustycznych o charakterze wielowarstwowym – z wyraźną dominantą dyskursywną lub pozadyskursywną na pierwszym planie, np. monolog głównego bohatera lub charakterystyczna muzyka; słuchacz przypisuje dominantę do głównego planu i organizuje wokół niej rozumienie i percepcję pozostałych bodźców audialnych.
Rozumienie relacji część–całość	Tworzenie akustycznych granic w świecie wykreowanym – konkretna przestrzeń (np. pokój) jest częścią większej przestrzeni (np. mieszkania).
Rozumienie idei reprezentacji, np. w odniesieniu do miar zmiany	Natężenie głosu, tempo mówienia jako znak-wskaźnik stanu emocjonalnego postaci; rytmiczność kroków (np. od spaceru po trucht), nasilenie głośności kroków jako znak-wskaźnik zbliżającej się postaci.

Źródło: opracowanie własne.

Konteksty badawcze

Kompetencje audialne to typ kompetencji kulturowych, bowiem niezależnie od psychofizjologicznych uwarunkowań słyszenia i słuchania są to procesy ukształtowane kulturowo, także w odniesieniu do tzw. dominant sensorycznych danej kultury i jej dominujących mediów (Howes 2022: 127–128). W otoczeniu nasyconym audialnie, tzn. bogatym pod względem różnorodności typów i specyficznych cech dźwięku, jednostka działa w stanie ciągłego pobudzenia zewnętrznego. Z kolei w środowisku ubogim w bodźce tego typu funkcjonuje ona w stanie zewnętrznego wyciszenia. Obie te radykalnie odmienne sytuacje soniczne w dłuższej perspektywie prowadzą do stanu habituacji, choć z pewnością mają one wpływ na wewnętrzną, a nawet wrodzoną reaktywność jednostki. Habituacja następuje pod warunkiem, że cechy bodźców nie są

szczególnie awersyjne dla jednostki, a dominanty tzw. codziennego pejzażu audialnego nie zmieniają się zasadniczo, tj. nagle i radykalnie (Porcello, Patch 2022). Specyficzne uniwersum doświadczeń sensorycznych wpływa z jednej strony na neuropoznawcze (jednostkowe) mechanizmy słuchania, słyszenia i tworzenia dźwięków (ujęcie idiograficzne), z drugiej – na umacnianie się określonych wzorów kultury i społeczności sensorycznie zdominowanej np. przez wzrok (*eye-minded*) lub słuch (*ear-minded*, ujęcie nomotetyczne; Stoller 1989; Howes 2022). Warto przy tym zauważyć, że – w perspektywie rozwoju ontogenetycznego – istnieją okresy krytyczne w rozwoju dla poszczególnych funkcji i kompetencji związanych ze sferą audialną, np. z rozwojem mowy czy z odróżnieniem bodźców językowych od niejęzykowych (Cieszyńska-Rożek 2018; Cieszyńska-Rożek 2022). Umiejętność odróżniania cech głosu kształtuje się już na etapie rozwoju prenatalnego (np. zjawisko odróżniania głosu matki od głosu innych ludzi). Kontemplacja walorów audialnych (np. muzyki czy recytacji) – z jednej strony – lub doświadczanie i ocena określonych modalności dźwięku (np. głośności, tempa, barwy) – z drugiej – są także uwarunkowane kulturowo i społecznie przez różne praktyki wychowania (Platon 2009; Bourdieu 2005). Nawet w ramach jednej i tej samej społeczności można wyodrębnić specyficzne subkultury słyszenia (Erlmann, red., 2004). Użytkownicy konkretnej przestrzeni mogą intencjonalnie ograniczać dopływ określonych bodźców z uwagi na względy medyczne, własne preferencje kulturowe bądź sympatie/antypatie polityczne (noszenie słuchawek, wyłączanie aparatu słuchowego, niesłuchanie radia, ściąganie z sieci specyficznej muzyki).

Istotnym parametrem w ocenie wpływu kontekstu na zachowanie jednostki, jej czynności życiowe czy procesy poznawcze jest także jednostkowy stopień kontroli nad poziomem stymulacji zewnętrznej – tzw. umiejscowienie źródła kontroli nad sferą dźwiękową (np. obecność stref ciszy, pokoje służące do relaksacji). Mowa zatem o socjalizacji do określonych przestrzeni audialnych, do typu dźwięków, które są dla nich dominujące i charakterystyczne dla danego pejzażu audialnego (Ogonowska 2023). Specyficzne typy dźwięków określają koloryt sensoryczny miejsca, regionu lub kraju. Część cech jest uwarunkowana geograficznie, np. otwarte przestrzenie sprzyjają głośniejszej komunikacji, przymusowe przebywanie w zamkniętej przestrzeni (np. więzienie) motywuje zaś do mówienia ściszym głosem lub wypracowania alternatywnego kodu komunikacji audialnej, np. w obawie przed restrykcjami.

Krajobrazy kulturowe łączą więc kulturę ze środowiskiem fizycznym, w którym żyją ludzie. Może to ograniczać lub wspomagać rozwój różnych kompetencji. Na przykład mieszkańcy obszarów wiejskich są często bardziej związani z otaczającym środowiskiem naturalnym niż osoby żyjące w dużym obszarze metropolitalnym. Stąd też ci pierwsi lepiej rozpoznają dźwięki przyrody aniżeli te, które składają się na pejzaż audialny miasta. Zmiana miejsca pobytu konfrontuje człowieka z różnymi doświadczeniami audialnymi – nawet w ramach jednego ośrodka (wsi, miasta, miasteczka) różnice mogą być znaczące (np. na osi centrum–peryferie). Odmienne formy społecznej aktywności człowieka są powiązane ze specyficznymi sferami akustycznymi/audialnymi (np. wspomniane wcześniej strefy ciszy), które wyznaczają zakres aktywności audialnej człowieka, w tym reżimy słuchania, słyszenia, emitowania dźwięków, wytwarzania przekazów audialnych różnego typu (Bull, Cobussen, red., 2021).

Preferowany, dominujący i postrzegany nostalgicznie aktualny pejzaż audialny często wpływa na bieżącą twórczość wielu artystów, nie tylko muzyków, lecz także rękodzielników, malarzy czy rzeźbiarzy, ponieważ znaczące atrybuty tego pejzażu, np. rytm, głośność, polifoniczność, znajdują swój „synestetyczny” wyraz w wytworach ich pracy (np. głośność w natężeniu barw). Na związki te zwrócił uwagę antropolog Steven Felds w swoim obszernym i szeroko komentowanym studium dotyczącym plemienia Kakuli w Papui Nowej Gwinei (Howes 2023: 61–63). Pejzaż audialny miejsca lub okolicy determinuje też bieżącą aktywność mieszkańców, np. tempo i głośność mówienia czy (medialne) strategie słuchania muzyki. Ustalenia te prowadzą do środowiskowego lub ekologicznego modelu analizy zachowań audialnych człowieka i całych społeczności ludzkich (Bull, Cobuseen, red., 2021).

Możliwa jest także perspektywa poznawczo-rozwojowa rozwijana w ramach psychologii, logopedii, neurobiologii czy pediatrii. We wczesnych okresach rozwoju (od 4 miesiąca życia prenatalnego do 6 r.ż.) tworzą się podwaliny wrażliwości słuchowej człowieka, a jego uwaga może być ukierunkowana na określony, specyficzny typ bodźców (Orłowska-Popek 2017). Jest to powiązane z pamięcią słuchową, która pozwala nie tylko rozpoznawać pojedyncze sygnały (np. tonacje, barwę mowy wybranej osoby) i bardziej złożone narracje audialne (np. piosenki, kołysanki, przyśpiewki), lecz także kodować różne informacje (np. wspomnienia), które są przechowywane w pamięci autobiograficznej (Cieszyńska-Rożek 2018). W rezultacie pojawienie się takiego bodźca znaczącego ewokuje ciąg skojarzeń związanych z konkretnym miejscem, określonymi osobami lub poszczególnym stanem emocjonalnym (por. asocjacyjna funkcja dźwięku). Prezentowana powyżej perspektywa badań nad audialnością jest charakterystyczna dla ujęcia (neuro)kognitywno-rozwojowego, opisywanego wcześniej.

O możliwości wykorzystywania mowy oraz muzyki w stymulacji neuropoznawczej człowieka w fazie rozwoju prenatalnego przekonują liczne publikacje specjalistów z zakresu neonatologii, logopedii, neurobiologii, neurologii czy psychologii rozwojowej (Orłowska-Popek 2017). Co warte podkreślenia – stymulacja ta obejmuje zarówno mechanizmy lewopółkulowe (mowa, porządek dyskursywny, linearno-sekwencyjny), jak i mechanizmy prawopółkulowe (muzyka, przetwarzanie holistyczne), a także zakłada wykorzystanie tzw. tekstów hybrydycznych (np. piosenek, które zawierają muzykę i słowa; Cieszyńska-Rożek 2018; Orłowska-Popek 2017). Perspektywa poznawczo-rozwojowa oraz ujęcie (neuro)kognitywno-rozwojowe pozwalają uwypuklić różne funkcje dźwięku w odniesieniu do sfery rozwoju ontogenetycznego, w tym semantyczną, aktywizacyjną, torującą i identyfikacyjną (tj. audio-branding osobisty; Minsky, Fahey 2017).

W związku z tym poziom i zakres kompetencji audialnych zależy m.in. od historycznego (habitus) i aktualnego środowiska życia konkretnej jednostki bądź też od jej przynależności generacyjnej – to właśnie te czynniki warunkują preferencje audialne człowieka, jego wiedzę, umiejętności oraz postawy w tym zakresie (Platon 2009; Bourdieu 2005).

Przynależność generacyjna może wpływać znacząco na znajomość pewnych stylów muzycznych, konkretnych utworów i wokalistów/wokalistek, które współtworzą pokoleniowe repozytorium audialne. Podobny mechanizm dotyczy przynależności

geograficznej, środowiskowej jednostki i jest opisywany poprzez pryzmat terminów z zakresu wspomnianej już geografii humanistycznej, a także antropologii kulturowej czy etnografii (Domański, Przybysz i in., red., 2021).

O kulturowych ramach tych zasobów można się przekonać, biorąc pod uwagę kompetencje sprofilowane do specyficznych obszarów audialności, np. ornitologicznych czy muzycznych. A zatem umiejętność rozpoznawania głosów określonych ptaków i przypisywania ich do określonych gatunków, a nawet egzemplarzy (w przypadku dźwięków naturalnych) oraz – odpowiednio – utworów muzycznych do szkół, gatunków, stylów wokalnych, zespołów byłaby przykładem specyficznych kompetencji audialnych, które mogą mieć także swój wymiar wykonawczy. Podobnie emitowanie głosów konkretnych ptaków czy tworzenie muzyki byłoby przykładem działań generatywnych wynikających z wykonawczych kompetencji audialnych określonego typu. Specyficzne lub specjalistyczne kompetencje audialne można z kolei analizować w kontekście modelu funkcjonalno-relacyjnego, tj. odnosić je do potrzeb i oczekiwań jednostki o określonym profilu socjodemograficznym, czyli rozpatrywać w powiązaniu m.in. z wykonywanym zawodem, profilem kształcenia, stopniem pełnosprawności fizycznej. Na przykład profesjonalny muzyk czy terapeuta mowy powinien mieć wyższe kompetencje audialne (specjalistyczne i specyficzne) aniżeli tzw. przeciętny człowiek. Specyficzne kompetencje audialne odnoszą się do określonej sfery audialnej, a te specjalistyczne zawierają dodatkowo komponent ekspercki (por. piramidę kompetencji, rycina 2), który umożliwia m.in. ocenę wytworów innych osób, np. fonetyczną jakość wypowiedzi (przez logopedę) czy poziom wykonania danego utworu muzycznego (przez muzyka czy muzykologa).

Rycina 2. Piramida kompetencji

Źródło: piramida kompetencji Martina Broadwella z 1969 r. wykorzystywana w teoriach edukacji oraz HR; https://www.wordsfitylspoken.org/gospel_guardian/v20/v20n41p1-3a.html [dostęp: 20.01.2022].

Kompetencje audialne zależą również od poziomu kompetencji poznawczych, które można uznać za bazowe w danym obszarze, np. percepcja bodźców akustycznych czy posługiwanie się językiem umożliwia odbiór, rozumienie, a nawet interpretację narracji audialnych, m.in. utworu muzycznego czy podcastu. Ich neurotypowy rozwój jest warunkowany prawidłowym rozwojem określonych struktur neuronalnych, np. ośrodków mowy, pierwszorzędowej kory słuchowej, receptorów słuchu etc. (Cieszyńska-Rożek 2021). Takie ujęcie – „kompetencje audialne rozpatrywane w kontekście podejścia kognitywno-rozwojowego” – pozwala uwypuklić powiązania między różnymi typami kompetencji oraz ich strukturalnymi, funkcjonalnymi neurobiologicznymi i neuropsychologicznymi korelatami. Na przykład w kontekście wykonawczych kompetencji muzycznych, m.in. gry na określonym instrumencie, obok kompetencji poznawczych, o których była już mowa (słuch, koncentracja, uwaga), istotne są także koordynacja psychoruchowa (np. ręka–oko) oraz poziom sprawności motorycznej wykonawcy (motoryka mała). Z kolei dla wokalisty ogromną rolę odgrywają umiejętności związane z emisją dźwięku, planowaniem planu artykulacji głosowej czy ruchem scenicznym (w przypadku publicznych występów).

Kompetencje audialne mogą również stanowić ważny komponent kompetencji medialnych i cyfrowych, ponieważ wiele tekstów medialnych bazuje na audialności lub media (prymarnie) audiowizualne umożliwiają odbiór w tym trybie, np. w kontekście wielozadaniowości.

Jak zaznaczono wcześniej, istotnym aspektem, z uwagi na inkluzywny charakter tych studiów, są również badania nad przetwarzaniem dźwięku przez osoby głuche, niedosłyszące i nie-neurotypowe. W tym ujęciu inspirujące mogą być badania dotyczące alternatywnych systemów komunikacji, także w odniesieniu do osób niewidomych i słabowidzących (np. audiodeskrypcja; Reinhard 2014).

Tabela 2. Typy kompetencji audialnych sprofilowanych dla trzech domen: poznawczej, kulturowej, wykonawczej

Kompetencje językowo-komunikacyjne	Kompetencje kulturowe – muzyczne	Kompetencje techniczne związane ze sferą audialną
aktywne słuchanie	słuchanie ze zrozumieniem	tworzenie przestrzeni relewantnej do celów i ograniczeń akustycznych (np. do sal koncertowych)
sztuka mówienia	tworzenie przekazów audialnych/audiowizualnych (o walorach komunikatywnych, artystycznych, estetycznych)	projektowanie i wytwarzanie instrumentów muzycznych
		projektowanie i wytwarzanie mediów służących do produkcji i dystrybucji przekazów audialnych

Źródło: opracowanie własne.

Kompetencje audialne umożliwiają nie tylko odbiór i tworzenie przekazów audialnych, lecz także ich przewidywanie, np. na podstawie inicjalnych cech (bodźców znaczących), antycypowanie dalszej struktury i/lub treści przekazu bądź uruchamianie wiedzy na temat gatunku, konwencji, autora, funkcji etc.

Metody

Nie ulega wątpliwości, iż kompetencje medialne są interdyscyplinarnym przedmiotem badań humanistycznych, społecznych i medycznych, a nawet biologicznych, fizycznych (akustycznych) czy artystycznych. Metody wykorzystywane do badania różnych aspektów audialności można uporządkować według różnych kategorii; jedna z propozycji została przedstawiona w tabeli 3.

Tabela 3. Metody i perspektywy badania kompetencji audialnych oraz powiązane z nimi wybrane słowa kluczowe

Metody	Perspektywa badania i słowa kluczowe w odniesieniu do sfery audialnej
Etnograficzne	Strategie i rytuały (jednostkowe, grupowe) korzystania z mediów audialnych.
Lingwistyczne	Analiza dyskursywna tekstu, np. piosenki lub produktu audialnego (np. słuchowisko, podcast, serial audio).
Kognitywne	Przetwarzanie bodźców/informacji audialnych różnego typu, np. pojedyncze bodźce, narracje audialne.
Neuropoznawcze	Aktywność ośrodków neuronalnych podczas przetwarzania informacji audialnych określonego typu, np. muzyki, mowy.
Fenomenologiczne	Sposoby doświadczania zjawisk audialnych na poziomie poznawczym i afektywnym; problematyka ucieleśnionej świadomości (<i>embodied mind</i>) bodźców audialnych i doświadczania ich na poziomie kognitywnym, afektywnym, psychofizjologicznym ⁶ .
Akustyczne	Badanie cech dźwięku i ich wzajemnych relacji w powiązaniu z doświadczeniem ich odbioru w określonych kontekstach fizycznych.
Komunikologiczne	Parajęzyk, rola komunikatów intencjonalnych i nieintencjonalnych audialnych w procesach komunikacji społecznej bezpośredniej i zmediatyzowanej.

Źródło: opracowanie własne.

Metody badania mediów można również podzielić z uwagi na priorytetowy przedmiot badania na tzw. metody skoncentrowane na tekście (*media-centered approach*) i metody skoncentrowane na odbiorcy/producencie bodźców/narracji audialnych (*user media-centered approach*). Przykładowe metody wpisane w te dwie grupy przedstawiono w tabeli 4.

⁶ W tym kontekście por. też: Howes D. 2020. Embodiment and the Senses. W: M. Bull (red.), *The Routledge Companion to Sound Studies*. New York. 24–34.

Tabela 4. Metody badania mediów ze względu na priorytetowy przedmiot badania

Metody skoncentrowane na tekście	Priorytetowe obszary badań	Metody skoncentrowane na użytkowniku	Priorytetowe obszary badań
Metody semiotyczno-strukturalne	Znak, znaczenie przekazów audialnych i ich odniesienia.	Metody etnograficzne i autoetnograficzne.	Por. tabela 3.
Metody ideologiczne	Dominująca ideologia przekazu, krytyczna, „podejrzliwa” analiza tekstu.	Metody poznawcze i neurokognitywne.	Badanie wpływu narracji i bodźców audialnych na procesy poznawcze; problematyka reprezentacji rasy, płci, narodowości w przekazach audialnych (inkluzja/wykluczenie audialne); przemoc audialna i jej mechanizmy; udzielanie głosu w kontekście społecznych praktyk upewnocnienia/upodmiotowienia przez głos (Carrey 2020; Goodman 2020; Thompson 2020).
Metody genologiczne	Gatunki przekazów audialnych, gatunki muzyczne w perspektywie synchronicznej i diachronicznej.	Badania nad twórczością i kreatywnością użytkownika w odniesieniu do przekazów audialnych.	Badanie źródeł twórczości i genezy zachowań kreatywnych na podstawie wywiadów, metod psychobiograficznych etc.
Metody narratologiczne	Typy narracji i strategie ich kreowania, analiza opowieści transmedialnych, intermedialnych i multimedialnych.	Badania form narracji audialnych pod kątem ich konstrukcji i zastosowań przez konkretnych użytkowników lub grupy użytkowników.	Badanie narracji pod kątem kompetencji kulturowych, medialnych i cyfrowych, które są niezbędne do ich tworzenia, odbioru oraz dystrybucji w przestrzeniach medialnych; analiza motywacji użytkowników do tworzenia narracji transmedialnych, intermedialnych i multimedialnych i do wyboru określonych mediów.

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Kompetencje audialne stają się coraz ważniejszym aspektem kształcenia zarówno kompetencji kulturowych, jak i kompetencji specjalistycznych powiązanych z dydaktyką różnych przedmiotów, np. literackich, językowych, muzycznych, a także geografii, historii, biologii czy wiedzy o społeczeństwie. Ważnym kontekstem dla kompetencji audialnych są także *sound studies*, które obejmują badania nad różnymi typami dźwięków, ich genezą oraz rolą w środowisku człowieka i w procesach społecznej komunikacji. Nie mniej istotne są wyniki badań zastanych z zakresu studiów nad niepełnosprawnością, doniesienia z badań (neuro)logopedycznych i psychologicznych (ujęcie «neuro»kognitywno-rozwojowe), które dotyczą nie-normatywnych sposobów słyszenia. Wnoszą one istotny wkład do wiedzy i wdrożeń z zakresu różnych kultur słyszenia, strategii tworzenia efektywnych działań audio-brandingowych oraz bazujących na audioskrypcji. Opracowanie i implementowanie efektywnych strategii kształcenia kompetencji audialnych w kulturze cyfrowej 4.0 w kontekście różnych i specyficznych grup społecznych (ujęcie relacyjno-funkcjonalne) wymaga uruchomienia interdyscyplinarnych kontekstów, o których była mowa w artykule. Inklusywne projekty tego typu są istotnym obszarem wdrożeń z zakresu stosowanego kulturoznawstwa medialnego oraz stanowią przykład tzw. humanistyki w działaniu. Wychodzą one naprzeciw bieżącym wyzwaniom społecznym, kulturowym i politycznym, zyskując przez to znaczny kapitał performatywny, co wpływa pozytywnie na status studiów tego typu. Kompetencje audialne stanowią również podstawę wielu obszarów strategicznych związanych z kompetencjami cyfrowymi, w odniesieniu tak do odbioru, jak do produkcji treści medialnych⁷.

Bibliografia

- Bourdieu Pierre. 2005. Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądenia. Piotr Biłos (przeł.). Warszawa.
- Cieszyńska-Rożek Jagoda. 2018. Neurobiologiczne podstawy rozwoju poznawczego. Część 1: Słuch. Kraków.
- Cieszyńska-Rożek Jagoda. 2022. Neurobiologiczne podstawy rozwoju poznawczego. Część 4: Język. Kraków.
- Corey Alex W. 2020. Sounding out racial difference. W: Michael Bull (ed.). *The Routledge Companion to Sound Studies*. New York. 99–107.
- Domański Henryk, Przybysz Dariusz, Wyrzykowska Katarzyna M., Zawadzka Kinga. 2021. *Dystynkcje muzyczne: stratyfikacja społeczna i gusty muzyczne Polaków*. Warszawa.
- Erlmann Veit. (red.). 2004. *Hearing Cultures. Essays on Sound, Listening, and Modernity*. Oxford.
- Gardner Howard. 1995. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. London.
- Gibson James J. 1979. *The Ecological Approach to Visual Perception*. Hillsdale, NJ.

⁷ Carretero S., Vuorikari R., Punie Y. 2017. *DigComp 2.1.: The Digital Competence Framework for Citizen with eight proficiency levels and examples of use*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.

- Goodman David. 2020. Propaganda and Sound. W: Michael Bull (ed.). *The Routledge Companion to Sound Studies*. New York. 90–98.
- Howes David. 2022. *The sensory studies manifesto*. Toronto.
- Jakobson Roman. 1971. *Selected Writings. II: Word and Language*. The Hague.
- Lazear David. 1991. *Seven ways of knowing: Teaching for multiple intelligences*. Palatine, IL.
- Minsky Laurence, Fahey Coleen. 2017. *Audio branding: using sound to build your brand*. London.
- McLuhan Marshall. 1992. *Laws of Media*. Toronto–New York.
- McLuhan Marshall. 1994. *Understanding Media: The Extension of Man*. Cambridge, MA.
- Ogonowska Agnieszka. 2023. „Bez obrazu, czyli seriale audio. Problematyka kreacji świata przedstawionego i jego recepcji”. *Studia Filmoznawcze* 44. 131–143.
- Ogonowska Agnieszka, Stoch Magdalena. 2023. „Kulturoznawstwo medialne, czyli o wytwarzaniu wiedzy społecznie użytecznej. Mapowanie pola badawczego oraz istniejących praktyk (cyber)kulturowych”. *Studia de Cultura* 15, 1. 113–126.
- Ogonowska Agnieszka. 2010. *Twórcze metafory medialne*. Kraków.
- Ong Walter J. 1991. „The Shifting Sensorium”. In *The Varieties of Sensory Experience*. David Howes (ed.). Toronto. 25–30.
- Orłowska-Popek Zdzisława. 2017. *Programowanie języka w terapii logopedycznej. Na przykładzie rozwoju języka dzieci niesłyszących*. Kraków.
- Platon. 2009. *Państwo*. Władysław Witwicki (przeł.). Kęty.
- Porcello Thomas, Patch Justin. 2022. *Re-Making Sound. An Experiential Approach to Sound Studies*. New York.
- Reinart Sylvia. 2014. *Lost in Translation (Crisisism)?*. Berlin.
- Stoller Paul. 1989. *The Taste of Ethnographic Things: The Senses in Anthropology*. Philadelphia, PA.
- Thompson Marie. 2020. *Gendered Sound*. W: Michael Bull (ed.). *The Routledge Companion to Sound Studies*. New York. 108–117.
- Welsch Wolfgang. 2000. *Na drodze do kultury słyszenia?*. Krystyna Wilkoszewska (przeł.). W: Eugeniusz Wilk (red.). *Przemoc ikoniczna czy nowa widzialność?*. Katowice.

Streszczenie

W artykule skoncentrowano się na kulturowych, rozwojowych i neuropoznawczych uwarunkowaniach kompetencji audialnych w odniesieniu do trzech ujęć: medioznawczego, relacyjno-funkcjonalnego oraz (neuro)kognitywno-rozwojowego. Uwzględniono także typy kompetencji audialnych (np. dyskursywne, poza-dyskursywne, muzyczne), jak również naturalne i sztuczne przestrzenie audialne oraz ich rolę w procesach uczenia się. Osobne miejsca w tych rozważaniach zajęła problematyka przekładu intermedialnego (np. obrazu na dźwięk) w kontekście nie-neurotypowych strategii odbioru bodźców i przekazów audialnych. Ponadto zwrócono uwagę na różne metody badania tych kompetencji. Celem artykułu jest podkreślenie ich roli w dydaktyce przedmiotów, a także we wdrażaniu projektów adresowanych do osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, osób nie-neurotypowych lub reprezentujących podejście odmienne od dominującego modelu, czyli tzw. kultury słyszenia. Kompetencje audialne nie tylko są fundamentem efektywnego odbioru wielu przekazów cyfrowych, np. audialnych i audio-wizualnych, lecz także stanowią bazę do tworzenia nowych produktów medialnych w kulturze cyfrowej 3.0. Stąd też nacisk na rozwijanie wiedzy i badań z nimi związanych wydają się szczególnie ważne we współczesnej kulturze cyfrowej.

Auditory competence in digital culture 3.0. Selected approaches, contexts and research methods

Summary

The article focuses on the cultural, developmental and neurocognitive determinants of audio competences in relation to three approaches: media studies, relational-functional and (neuro)-cognitive-developmental. Types of audio competences (e.g. discursive, extra-discursive, musical) are also included; natural and artificial auditory spaces and their role in learning processes. A separate place in these considerations was devoted to the issue of intermedia translation (e.g. image into sound) in the context of “non-neurotypical” strategies for receiving audio stimuli and messages; attention was paid to various methods of examining these competences. The aim of the article is to emphasize their role in the teaching of subjects as well as the implementation of projects addressed to people with special educational needs, non-neurotypical people or representing different dominant model – the so-called hearing culture. Auditory competences are not only the foundation for the effective reception of many digital messages, e.g. audio and audiovisual, but also constitute the basis for creating new media products in digital culture 3.0. Hence, the emphasis on the development of knowledge and related research seems to be particularly important in contemporary digital culture.

Słowa kluczowe: kompetencje audialne; kultura cyfrowa; komponenty i uwarunkowania kompetencji audialnych

Keywords: audio competences; components and conditions of audio competences; digital culture

Agnieszka Ogonowska – prof. dr hab., absolwentka psychologii (1999, Wydział Filozoficzny UJ; ścieżka specjalizacyjna: psychologia kliniczna dzieci i młodzieży); absolwentka kulturoznawstwa (2001, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ); absolwentka Studium Zarządzania i Biznesu UJ (2001, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ, Katedra Ekonomii Stosowanej) oraz London School of Accountancy (2004). Ukończyła również Dwuletnie Podyplomowe Kwalifikacyjne Studia Logopedyczne (UP) oraz Podyplomowe Studia Neurologopedyczne (UP). W 2015 r. uzyskała tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych. Kierowniczką Katedry Mediów i Badań Kulturowych w Instytucie Filologii Polskiej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Dyrektorką Ośrodka Badań nad Mediami IFP UKEN oraz Zespołu Badań ds. Psychologii Mediów i Edukacji Medialnej w ramach Ośrodka Badań nad Mediami. Współzałożycielka i 1. prezeska Polskiego Towarzystwa Edukacji Medialnej. Współpracowniczką Polskiego Komitetu ds. UNESCO. Ekspertka Komisji Europejskiej oraz NCBR. Redaktor Naczelna „Studia de Cultura”. Adres mailowy: agnieszka.ogonowska@up.krakow.pl.